

UDLÆNDINGES TILEGNELSE AF NEGATIONENS PLACERING I DANSK

Af Randi Stevens Brodersen (Aarhus Universitet)

Under et gæstelærerophold på Odense Universitet sidste år foretog jeg en empirisk undersøgelse af udenlandske studerendes tilegnelse af negationens placering på dansk. Formålet med undersøgelsen var at få indsigt i, hvordan tilegnelsen forløber, og på baggrund heraf pege på mulige pædagogiske konsekvenser.

Jeg vil her fortælle om undersøgelsens teori, metode og materiale, de vigtigste resultater og om, hvilke perspektiver udforskningen af udlændinges dansktilegnelse vil kunne skabe i undervisningspraksis.

Teori

Teoretisk bygger undersøgelsen på intersprogsbegrebet og nyere L2-forskning, som beskriver aspekter af intersprogsudviklingen i dansk, engelsk, tysk og svensk, og som viser, at læreres tilegnelse af L2-syntaks foregår efter et bestemt mønster, som stort set er ens for alle lærere, uanset hvilket modersmål de har. I dette mønster lærer lærere fx brugen af inversion før negationens placering. Og med hensyn til læreres tilegnelse af negationens placering viser flere L2-undersøgelser, at tilegnelsen forløber i bestemte faser, og at variationen i negationsplaceringen er systematisk og derved kan forklare udviklingen i tilegnelsesprocessen.

Min undersøgelse viser, at lærere i deres tilegnelse af negationens placering på dansk går igennem de samme faser, og at der også i dansk er en fast syntaktisk indlæringsrækkefølge, hvor lærere lærer brugen af inversion før negationens placering.

Med hensyn til negationsplaceringen på dansk skal lærerne lære, at negationen placeres efter det finitte verbum i hovedsætninger og foran finittet i bisætninger. På vejen til dette mål gennemgår lærerne i deres intersprog en udvikling, som kan inddeles i bestemte faser:

1. Neg - V: Jeg ikke sover

Fra denne umarkerede placering går lærerne over til en varieret placering af negationen og videre til en fase, hvor de placerer negationen postverbalt i både hoved- og bisætninger:

2. V - Neg: Hun sover ikke

Det er godt, hun sover ikke

Lærerne lærer i denne fase først negationens placering i sætninger med finit hjælpeverbum og derefter placeringen i sætninger med finit hovedverbum.

I næste fase går lærerne over til at skelne mellem de to sætningstyper:

3. V - Neg i hovedsætninger: Jeg ved, at hun ikke sover endnu

Neg - V i bisætninger: Jeg ved, at hun ikke sover

Her lærer lærerne først negationens placering i bisætninger med finit hovedverbum og senere placeringen i bisætninger med finit hjælpeverbum.

4. I sidste fase placerer lærerne alle hoved- og bisætningsnegationer i overensstemmelse med normen.

Metode og materiale

Undersøgelsens testpersoner var 26 ERASMUS-studerende i alderen fra 18 til 26 år, som i efteråret 1991 deltog i Scandinavian Area Studies (SAS) på Odense Universitet. De kom fra Tyskland, England, Irland, Frankrig, Holland og Belgien. De studerende, som ikke tidligere havde modtaget danskundervisning, fulgte som et led i deres SAS-studier et dansk kursus på 162 timer.

Til undersøgelsen blev der udviklet tre skriftlige tests. Test I var en kombineret inversions- og negationstest, som bestod af i alt 38 sætninger fordelt på sætninger, som skulle inverteres, og sætninger, som skulle negeres. Der var både hoved- og bisætninger med enkel og sammensat verbal.

Test II og III var to identiske negationstests og bestod af i alt 21 sætninger, fordelt på hoved- og bisætninger med enkel og sammensat verbal.

De tre tests foregik ved hjælp af overhead-projector. Testpersonerne fik kun én sætning at se ad gangen, og hver sætning blev kun vist én gang samtidig med, at den blev læst op. Derefter skulle testpersonerne på ca. 30 sekunder skrive hver sætning med negation på deres svarark.

Testene blev gennemført med ca. fire ugers mellemrum. Test I fandt sted, da de studerende havde modtaget danskundervisning i ca. 5 uger, Test II efter ca. 8 ugers undervisning og igen - som Test III - efter yderligere 4 ugers undervisning, da danskundervisningen var afsluttet.

Mellem Test II og III blev de studerende undervist i reglerne for placering af negation i dansk. Og umiddelbart efter Test III fik de en redegørelse for undersøgelsen og dens teoretiske rammer.

Foruden de skriftlige tests har jeg anvendt et båndmateriale med optagelser af ti studerendes mundtlige eksamen, som var en problemløsningsopgave, som de udførte parvis. I de transskriberede båndsamtaler har jeg excerperet alle negationer, delt dem i negationer i sætninger og negationer i ytringer, der ikke er på sætningsniveau, og derefter analyseret placeringen.

Resultater

A. Testresultater af skriftlige tests

I Test I deltog 25 studerende, i Test II 23 og i Test III 7. Resultaterne af Test I viser, at lærnere lærer at anvende inversion, inden de lærer negationens placering, og bekræfter således teorien om en fast syntaktisk rækkefølge, hvor inversion-reglen tilegnes før reglerne for placering af negation.

I første omgang blev de 25 besvarelser af Test I sorteret i to grupper: en gruppe af testpersoner, som endnu ikke beherskede reglen for inversion, og en gruppe, som gjorde (henholdsvis 3 og 22). De tre, der ikke havde brugt inversion, var samtidig den eneste gruppe, som også havde variation i placeringen af negationen i både hoved- og bisætninger, og som befandt sig i en tidlig udviklingsfase i deres negationsindlæring.

Ved anden sortering blev alle besvarelser kortlagt på skemaer, hvor negationens placering blev angivet med plus eller minus, afhængig af om den var i overensstemmelse med normen eller ej. På skemaet var sætningerne sorteret i hoved- og bisætninger og i sætninger med usammensat og sammensat verbal.

Derefter blev besvarelserne inddelt i fire grupper alt efter lærnernes placering af negationen. Fordelingen fremgår af nedenstående oversigter, som viser

grupperesultaterne af de tre tests, og som giver et indtryk af den udvikling, der har fundet sted fra Test I til Test III.

Grupperesultater test I

Gruppe I: 3 lærnere (nr. 2, 5, 22)

+ variation i både hoved- og bisætninger. Der er dog flest bisætninger med negation efter verbet.

Gruppe II: 10 lærnere (nr. 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 21, 25)

- variation

V + neg uanset sætningstype.

Denne gruppe anvender reglen for placering af negation efter finit i hovedsætning (V + neg) i både hoved- og bisætninger.

Gruppe IIIA: 3 lærnere (nr. 4, 20, 26)

+ variation i hoved- og bisætninger.

Denne gruppe er "på vej" over til trin III.

Gruppe III: 6 lærnere (nr. 3, 17, 18, 19, 23, 24)

+ variation i bisætninger

V + neg i hovedsætninger.

Denne gruppe skelner mellem placering af negation i hovedsætninger og bisætninger.

Gruppe IV: 1 lærer (nr. 15)

V + neg i hovedsætninger

Neg + V i bisætninger.

Grupperesultater test II

Gruppe I: 1 lærer (nr. 1)

+ variation i både hoved- og bisætninger.

Gruppe II: 2 lærnere (nr. 8, 22)

- variation

V + neg uanset sætningstype.

Gruppe III: 10 lærnere (nr. 2, 3, 4, 5, 11, 13, 14, 19, 20, 24)

+ variation i bisætninger

V + neg i hovedsætninger.

Denne gruppe skelner mellem placering af negation i hovedsætninger og bisætninger.

Gruppe IV: 12 lærnere (nr. 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 25)

V + neg i hovedsætninger

neg + V i bisætninger.

Grupperesultater test III

I Gruppe I og Gruppe II er der ingen tilbage.

Gruppe III: 1 lærer (nr. 3)

+ variation i bisætninger

V + neg i hovedsætninger.

Gruppe IV: 6 lærnere (nr. 6, 9, 10, 12, 21, 22)

V + neg i hovedsætninger

neg + V i bisætninger.

Resultaterne af de tre tests viser hver gang samme mønster i lærnernes tilgængelsesproces og bekræfter således resultaterne fra to svenske undersøgelser (Hyltenstam 1978 og Bolander 1987) og en dansk undersøgelse (Holmen 1989).

Betragtes testresultaterne samlet, er det tydeligt, at alle lærnere har bevæget sig igennem et intersprogligt kontinuum, hvor de starter med en præverbal eller varieret negationsplacering og ender med en postverbal negationsplacering i hovedsætninger og en præverbal placering i bisætninger.

I Test I findes der seks lærnere, som i to eller flere hovedsætninger placerer negationen foran hovedverbet, som fx lærer nr 4 i sætning 1. *Nej, det ikke smager godt* og 2. *Nej, jeg ikke sover* og nr 22 i sætning 10. *Nej, jeg ikke kommer fra England* og 37. *Jeg ikke køber det grimme billede*, men testen indeholder ingen eksempler på lærnere, som fejlplacerer hovedsætningsnegationer i en kontekst med et hjælpeverb, hvilket understreger, at hovedsætningskonteksten med hjælpeverb er gunstigere end konteksten med hovedverb (jf. fase 2). I Test II er der dog en enkelt lærer (nr 1), som gør det modsatte; hun fejlplacerer enkelte negationer i hovedsætninger med hjælpeverb: sætning 4. *Nej, du ikke kan sidde ved siden af mig* og 8. *Jeg ikke kan spise meget*. Hun er den eneste, som fejlplacerer alle negationer i bisætninger med hovedverb, og som placerer alle negationer i bisætninger med hjælpeverb korrekt.

I Test I var der tre lærnere (nr 2, 5 og 22), som ikke beherskede inversionsreglen, og disse tre befandt sig i en tidlig udviklingsfase med variation i negations placering i både hoved- og bisætninger. Hos disse lærnere forekommer postverbale placeringer af negationen i både hoved- og bisætninger med hjælpeverb (jf. Bolander 1987, som giver lignende eksempler på negations varierede placering):

3. *Nej, man må ryge ikke i kantinen;*

11. *Åse fortalte, at man må ryge ikke i kantinen;*

17. *Nej, du kan komme ikke med bus til København;*

32. *Jeg havde fortalt ham, at jeg ville være ikke hjemme.*

I fase 2, hvor lærnerne endnu ikke skelner mellem negations placering i hovedsætninger og bisætninger, lærer de først at placere negationen i en hovedsætningskontekst med hjælpeverb. Et eksempel herpå er lærer nr 4, som i Test I har en korrekt placering af negationen i hovedsætninger med hjælpeverber som fx sætning 3. *Nej, man må ikke ryge i kantinen*, men som fejlplacerer negationen i hovedsætningskontekster med hovedverb som i sætning 1 og 2: *Nej, det ikke smager godt* og *Nej, jeg ikke sover*.

I fase 3, hvor lærnerne lærer at skelne mellem negations placering i hoved- og bisætninger, læres først placeringen af negationen i en bisætningskontekst med hovedverb og derefter placeringen i en kontekst med hjælpeverb. Til

eksempel kan nævnes lærer nr 5, som i Test I placerer negationer korrekt i bisætninger med hovedverbum: 5. *Jeg kunne høre, at han ikke sov* og 28. *Han sagde, at han ikke kom fra England*, men ukorrekt i bisætninger med hjælpeverbum: 8. *Jeg lover, at jeg vil ikke fortælle det videre* og 32. *Jeg havde fortalt ham, at jeg ville ikke være hjemme i aften*.

I fase 4 er lærernes placering af negationen i overensstemmelse med normen. Det gælder for seks af de syv lærere, der deltog i Test III.

For at få et mere detaljeret billede af resultaterne fra de skriftlige tests blev hver enkelt lærers forholdet sig til negationsreglerne analyseret ved hjælp af implikationsskalaer.

I implikationsskalaerne blev hoved- og bisætninger analyseret hver for sig, og alle verber blev ordnet efter "sværhedsgrad", d.v.s. verberne i de "letteste" sætninger markeredes med plusser i venstre side af skalaen, mens de "sværeste" markeredes med minusser i højre side. Skalaernes øverste og nederste rækker viser, hvilke lærere der er stabile - eller uden variation - i deres placering af negation. De midterste rækker derimod viser variabiliteten.

Implikationsskalaerne er af pladshensyn ikke medtaget her, men har typisk følgende form (horisontalt står sætningsnumrene, og vertikalt står testpersonerne):

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
4	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-
5	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
6	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-
7	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
8	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

B. Negationer i mundtlig sprogproduktion

Analysen af negationer i det transskriberede materiale med de ti læreres mundtlige eksamen viser, at alle lærere behersker reglen for placering af negationen i hovedsætninger, men ikke i bisætninger. Kun en enkelt lærer har én korrekt placeret bisætningsnegation.

Lærerne anvender reglen for placering af negation efter finit i både hoved-

og bisætninger. I forhold til resultaterne af de skriftlige tests befinder lærerne sig mundtligt på samme trin som gruppe II i Test I og II.

Omfanget af det mundtlige materiale og antallet af bisætninger i de enkelte lærernes talesprog er imidlertid så lille, at der nok er usikkert, om de alle kan siges at befinde sig på samme trin, men det er evident, at deres intersprogsudvikling i talesproget ligger bag den, vi har set i de skriftsproglige tests.

Sammenfatning

Analysen af det mundtlige materiale frembringer ikke nær så mange detaljer i lærernes negationsplacering som de skriftlige tests, og det er bl.a. derfor vanskeligt at vurdere materialet helt på samme måde som resultaterne fra de tre tests, men alle lærere har i deres talesprog postverbale negationer i både hoved- og bisætninger, hvis de ellers bruger bisætninger. I det skriftlige materiale derimod placerer alle lærere ved gennemførelsen af Test III hoved- og bisætningsnegationer i overensstemmelse med normen.

Det samlede billede af tilegnelsesforløbet er klart:

Resultaterne af Test I bekræfter som nævnt teorien om en fast syntaktisk indlæringsrækkefølge (inversion før negationens placering).

Resultaterne af alle tre tests viser, at lærernes tilegnelse af dansk negationssyntaks hver gang foregår efter samme mønster, og at variationen i deres placering af negationen er systematisk.

Udviklingen i lærernes tilegnelse af negationens placering kan sammenfattes i følgende faser:

1. Neg - V (undersøgelsen giver ingen svar på, om denne tidlige fase forekommer hos alle)
2. Neg - V ---> V - Neg (i både hoved- og bisætninger)
 - a) hjælpeverbum - neg
 - b) hovedverbum - neg
3. V - Neg ---> Neg - V i bisætninger
 - a) neg - hovedverbum
 - b) neg - hjælpeverbum

(V - Neg bibeholdes i hovedsætninger)

(a) og b) i fase 2 og 3 angiver, i hvilken rækkefølge og kontekst lærerne lærer negationsplaceringen).

4. V - Neg i alle hovedsætninger

Neg - V i alle bisætninger

Pædagogiske perspektiver

Jeg vil slutte af med enkelte overvejelser om, hvilke perspektiver et bedre indblik i udlændinges tilegnelse af dansk kan give i undervisningspraksis.

Nyere intersprogsforskning har beskrevet forskellige områder i sprogtiltagelsen og har bl.a. dokumenteret en "naturlig" indlæringsrækkefølge af bestemte syntaktiske fænomener. I forlængelse af denne forskning er der opstået elevcentrerede og kommunikationsorienterede undervisningsformer, dog uden at disse praktiseres i stort omfang i den danskundervisning, som udlændinge deltager i herhjemme og i udlandet.

Hvis resultaterne af denne og andre L2-undersøgelser sættes i relation til undervisningspraksis, må det betyde, at undervisningsmateriale skal struktureres på en sådan måde, at progressionen i højere grad er baseret på og i overensstemmelse med lærernes naturlige indlæringsrækkefølge, og at undervisningen i bestemte formelle emner tidsmæssigt foregår, når lærerne befinder sig på det trin i deres sprogudvikling, hvor de er "modne" til at lære disse emner (jf. Pienemann 1985), fx skulle undervisning i negationssyntaks først finde sted, når lærerne befinder sig i fase 2 eller er på vej over til fase 3.

Hvis resultater fra L2-forskning inddrages og udnyttes i undervisningen, vil man efter en vurdering af de anvendte lærebøger i dansk for udlændinge have bedre muligheder for at udvikle supplerende eller nyt undervisningsmateriale, som indeholder velopbyggede, kommunikative øvelsestyper, der bl.a. træner lærerne i bestemte syntaktiske fænomener som fx placering af negationer, negerede led, lette led m.m.

Flere beskrivelser af områder i dansk intersprog ville give klarhed om indlæringsrækkefølgen og lærbarheden af dansk og derigennem kunne bidrage til at effektivisere danskundervisningen af udlændinge.

Litteratur

- Bolander, Maria 1987. *Man kan studera inte så mycke. Om placering af negation och adverb i vuxna invandrares svenska*. SUM-rapport 5. Stockholms Universitet, Stockholm.
- Ellis, R. 1985. *Understanding Second Language Learning Aquisition*. Oxford University Press.
- Færch, C. et al. 1984. *Learner Language and Language Learning*. Gyldendal, København.
- Gimbel, Jørgen 1987. *Indvandrer dansk er flere ting. Variationen i indvandrergrupper danskfærdighed belyst ved en undersøgelse af jugoslaviske, pakistanske og tyrkiske elevers beherskelse af dansk ledstilling i 4. og 6. klasse*. Danmarks Lærerhøjskole, København.
- Holmen, Anne 1989. *Udviklingslinier i tilegnelsen af dansk som andetsprog: en kvalitativ, kvantitativ analyse*. Københavns Universitet, København.
- Hyltenstam, Kenneth 1977. 'Implicational Patterns in Interlanguage Syntax Variation'. I: *Language Learning*, 27, pp 383-410.
- Hyltenstam, Kenneth 1989. 'Andraspråkinlärning: Morfologi og syntax'. I: Kasper, Gabriele & Wagner, Johannes (red.), *Grundbog i Fremmedsprogspædagogik*. Gyldendal, København, pp 88-101.
- Jørgensen, J. Norman 1990. *Dansk som fremmed- og andetsprog i Danmark. En oversigt 1980-1990*. Danmarks Lærerhøjskole, København.
- Larsen-Freeman, Diane 1976. 'An explanation for the morpheme acquisition order of second language learners'. I: *Language Learning* 26, pp 124-134.
- Larsen-Freeman, Diane & Michael H. Long 1991. *An Introduction to Second Language Aquisition Research*. Longman, London/New York.
- Pienemann, Manfred 1985. 'Learnability and syllabus construction'. I: Hyltenstam, K. og Pienemann, M. (eds), *Modelling and Assessing Second Language Acquisition*. Multilingual Matters 18, Clevedon, Avon, pp 23-75.
- Pienemann, Manfred & Malcolm Johnston 1987. 'Factors influencing the Development of Language Proficiency'. I: Niman, D. (ed.), *Applying Second Language Acquisition Research*. National Curriculum Resource Centre, Adelaide, pp 45-141.